

Miomir ABOVIĆ*

PORIJEKLO I SMISAO TIVATSKIH MIKROTOPONIMA *KALIMANJ I PINE*

Sažetak: U radu se bavimo proučavanjem porijekla i smisla tivatskih mikrotoponima *Kalimanj* i *Pine*. U istraživanju — u svrhu maksimalizovanja naučne strogosti i dobijanja pouzdanih rezultata — metode etimološke analize kombinovaćemo sa navođenjem podataka iz istorijsko-arhivske građe. Držimo da će odgovori na pitanje o porijeklu i smislu dva navedena tivatska mikrotoponima biti korisni ne samo sa uskolingvističkog nego i sa šireg — društvenoistorijskog i kulturnoistorijskog — aspekta.

Ključne riječi: etimologija, toponimija, sufiks, smisao, Boka Kotorska, starogrčki, slavenski

U predloženom radu pokušaćemo odgovoriti na pitanje porijekla i smisla tivatskih mikrotoponima *Kalimanj* i *Pine*. Vjerodostojno rješenje ovog problema pokazaće nam kako rezultati etimološke analize mogu rasvijetliti i činjenice vezane za daleku prošlost jednog mjesta.

Nisam prvi lingvist koji se bavi(o) porijeklom i smislom tivatskog mikrotoponima *Kalimanj*. U njenoj knjizi *Ime — znak života* porijeklom i smislom ovog mikrotoponima zanimala se ugledna bokeljska romanistica prof. Gracijela Čulić. Evo što ona u svojoj knjizi kaže o mikrotoponimu *Kalimanj*: „U notarskim knjigama često se pominje leksički i semantički zanimljiv lokalitet Calimanus — današnji dio Tivta. Calimanus se 1334. spominje kao antroponim: (...) Mare, uxore condam

---

* Doc. dr Miomir Abović, JU Gradska biblioteka, Tivat

Calimanni (...)” (MC2, str. 202, no 817; Mare, žena pokojnog Kalimana). Naziv se objašnjava kao složenica grčke provenijencije od kalōs + limen — lijepa luka. Transfer na toponimski lik nastao je preko antroponima, a vjerovatno iz posjedovnih razloga, što je čest slučaj denominacije toponima. M. Pešikan navodi da se, osim na Primorju, lokalitet zvan Kaliman nalazi i u okolini Sutjeske, što uključuje i druge uticaje. Antroponim Kaliman poznat je u XIII vijeku i kao ime dva bugarska vladara. Vjerovatno je za disperziju naziva na sjeveru bio odlučujući uticaj antroponima. Na jugu antroponim takođe postoji, budući da je ime Calimanus bilo druga antroponimska determinacija, odnosno patronimik grčke provenijencije iz 1335. godine za građanina Marinus-a Calimani (MC1, str. 55, 387, 390., no 111, 1141, 1147). Patronimik identifikuje osobu, a prelaz na toponimski lik izvršen je za imanje koje mu je pripadalo (Čulić 2009: 69–70). Možemo reći da je prof. Čulić objašnjenje porijekla i smisla toponima *Kalimanj* u načelu usmjerila u dobrom pravcu, uz primjedbu da je njenoj eksplikaciji ipak nužna: a) značajna dopuna; b) radikalna revizija. U tom dopunjavanju i reviziji objašnjenja porijekla i smisla toponima *Kalimanj* koje je predložila prof. Čulić najbolje je poći od podataka iz Istorijskog arhiva u Kotoru, koje je prof. Čulić djelimično navela u svojoj knjizi, a koje ću ja navesti u nešto širom opsegu. Evo što u Kotorskom arhivu piše o toponimu *Kalimanj*; u pitanju je dokument od 6. 02. 1335. godine: „Die predicta: Ego Mare, uxor condam Marini Calimanni de Catharo canonice contraheo matrimonium cum Iunis, filio Marini de Ranina de Ragusio, dans sibi filiam meam nomine Rade in suam legitimam uxorem, cum qua do sibi pro dote perperos mille de cruce, sexaginta axagia, auri et indumenta more nobilium mulierum (...)” (Mayer 1951: 390). U prevodu ugledne bokeljske romanistice Anite Mažibradić: „Ja, Mare, žena pokojnog Marina Kalimanovog iz Kotora, prema crkvenom običaju ugovaram brak sa Junijem, sinom Marina Ranjine iz Dubrovnika, dajući mu svoju kćer Radu za zakonitu suprugu, sa kojom mu u miraz dajem hiljadu krstastih perperâ, šezdeset aksagijâ zlata i odjevnih predmetâ prema običaju plemićkih ženâ”. Na što se treba fokusirati kad je navedeni citat u pitanju? Na dva momenta: jedan socijalni i jedan gramatički. Onaj socijalni tiče se činjenice da je Marin Calimani bio bogat čovjek. To se vidi po tome što ćerku udaje za Dubrovčanina uglednog prezimena, a miraz njegove kćeri (Rade) u znaku je obilja i velikog luksuza.

Dodatni podaci ekscerpirani iz spisa Istorijskog arhiva u Kotoru otkrivaju nam sljedeće: Marin Calimani, naime, imao je imanje u Korvešu (*Coruessce*); toponim danas poznat kao *Kureše*. U srednjem vijeku to je bilo prostrano plodno područje Tivta (danas presječeno magistralom) od obale Kalimanja sve do posljednjih brdskih terasa Vrmca. Mnogi kotorski plemići imali su zemljišne parcele na tom lokalitetu. Marin Calimanni (notirajmo ovaj oblik Calimanni; u nastavku članka vidjećemo i zašto) imao je posjed i u Dumidranu. U spisima Kotorskog arhiva taj plemić pominje se 1326–1335., kada se upokojio. (Inače, dokument u kome se spominje *Korveš* sa zemljoposjednikom Marinom Calimani je pod signaturom: Antun Mayer, „Kotorski spomenici, vol. II; druga knjiga kotorskih notarâ od g. 1329., 1332–1337.”, Zagreb 1981., dok. br. 437). Drugi momenat na koji treba obratiti pažnju kad je gornji citat u pitanju jeste jedna činjenica gramatičke prirode. U navedenom citatu i ime, i odrednica uz ime — Calimani — pomenutog kotorskog plemića su u genitivu (jednine): Marini Calimani. Međutim: u nizu slučajeva u spisima Kotorskog arhiva odrednica Calimani uz ime ovog plemića i u ostalim padežima (jednine) ostaje u formi genitiva (jednine)!! Navodimo potvrde za upravo rečeno: „ (...) venit quoque dicto Micho in parte vinee de Dimidrana olim Marini Calimani” (Mayer 1951: 387). Prevod: „Pripada takođe rečenom Mihi dio vinograda od Dumidrana (u Dumidranu), (koji je nekada) pripadao Marinu Kalimani”. ; „ (...) calametum (...) confinat cum Marino Calimanni” (Mayer 1981: 109). Prevod: „trstik (...) graniči sa Marinom Kalimani”; „Ego Nutius Gille confiteor mihi integre fore satisfactum a Marino Calimanni de omnibus quae habui facere cum eo totius temporis usque ad diem hodiernum (...)” (Mayer 1981: 128–129) Prevod: „Nucije Gile priznaje (izjavljuje) da će mu Marin Kalimani isplatiti u potpunosti sve što je sa njim radio, do današnjeg dana (...)”. Ovaj gramatički fakat ima dalekosežne implikacije i posljedice. Naime, na savremeni b/cg/h/s jezik ovo Marino Calimani najpreciznije mogli bismo prevesti kao Marin od Kalimana, Marin Kalimanski. A to je činjenica koja nas navodi na jednu značajnu spoznaju: genitiv Calimani uz ime Marino — koje je u nominativu (jednine) — u funkciji je atributa koji datu ličnost određuje po jednoj, za tu ličnost, egzistencijalno suštinskoj osobini: Marin(o) Calimani je Marin od Kalimana, Marin Kalimanski, zato što na teritoriji (današnjeg) Kalimanja on ima velike posjede — posjede koji mu obezbjeđuju

i garantuju materijalno bogatstvo, moć i, sukladno tome, status plemića. Mogli bismo reći da je ovo Calimani svojevrsni analogon onoga što danas predstavlja čovjekovo prezime: Kalimanović. Upravo rečeno, pak, dovodi nas do onog, za naše istraživanje najbitnijeg zaključka: **Kaliman je toponim koji je postojao i prije kotorskog plemića Marina i njegove porodice uopšte.** Ovaj toponim se — u formi genitiva (jednine) — vezao kao stalni atribut uz Marinovo ime da ukaže na ono što je po najbitniji dio njegove ličnosti. Zato postavku prof. Čulić — koju smo naveli u citatu iz njene knjige — moramo zapravo okrenuti naglavačke: nije transfer na toponimski lik nastao preko antroponima, niti je prelaz na toponimski lik izvršen za imanje koje mu je pripadalo, nego upravo suprotno: toponimski lik — koji je postojao uveliko prije Marina i njegovih predaka — vezao se uz ime tog kotorskog plemića iz prve polovine XIV stoljeća da, u formi (stalnog) atributa, praktično prezimena, ukaže na ono što je Marinu suštinski omogućavalo da bude ono što je bio, i da predstavlja ono što je predstavljao u socijalnoj stratifikaciji grada u kojem je živio. Genitiv *Calimanni* pridružen Marinovom imenu otkrio nam je, dakle, mnogo toga bitnog na putu rješavanja nja porijekla i smisla toponima *Kalimanj*.

Krucijalni dokaz, međutim, da je toponim *Kaliman* postojao mnogo prije plemića Marina iz Kotora i njegovih predaka jeste grčka provenijencija istog. *Kaliman* je po porijeklu, i primarno, leksikalizirana imenička sintagma iz (staro)grčkog jezika koja je, kao toponim, opstala do srednjeg vijeka, a — sa jednom bitnom modifikacijom o kojoj ćemo govoriti kasnije — i do danas. Govoreći o porijeklu i značenju toponima *Kaliman*, prof. Čulić na dobrom je tragu: *Kaliman* zaista vodi porijeklo od leksikalizirane sintagme iz grčkog jezika *kalōs + limen*. Ovo objašnjenje, međutim, ipak zahtijeva detaljnu razradu. A ta razrada nužno podrazumijeva „izlet” u etimologiju grčkog jezika. Naime, leksem koji se nalazi u upravnom dijelu sintagme *kalos limen* leksem je čiji korijen egzistira u dvije forme: u formi sa diftongom **ει** u korijenu: *λειμών*, -ωνος, i u formi sa vokalom **ι** u korijenu: *λιμήν*, -ενος. Značenje lekseme sa diftongom **ει** u korijenu (*λειμών*) je ‘vlažno, travnato mjesto, vlažna livada’, dok je značenje lekseme sa vokalom **ι** u korijenu (*λιμήν*) ‘luka, zaštićeni zaliv, zaton’ (Beekes, van Beek 2010: 843). Apsolutno je jasno i nesumnjivo sljedeće: i značenje, i glasovni lik navode nas da između pomenuta dva oblika *-λειμών* i *λιμήν* — kao upravni član sintagme

od koje vodi porijeklo toponim *Kaliman(j)* odredimo oblik λιμήν. Prvo, navedeno značenje lekseme λιμήν — ‘luka, zaštićeni zaliv, zaton’ u potpunosti podudarno je zemljopisnim karakteristikama ovog dijela Tivta, i, drugo, fonetski lik ove lekseme onaj je koji omogućuje da izvedemo toponim *Kaliman(j)*. Sa druge strane, zavisni član sintagme — pridjev καλός — znači ‘lijep, plemenit, dobar’ (Beekes, van Beek 2010: 626). Naziv za ovaj dio Tivta do dolaska Slavena na prostor našeg grada nije, međutim, stigao u prvobitnoj formi iz (staro)grčkog jezika, nego uz romansko posredovanje, budući da su Rimljani bili narod koji je, dugo nakon Grkâ, vladao Tivtom i Bokom. Valja nam pretpostaviti da je u tom periodu — dakle u periodu dominacije (vulgarno) latinskog jezika na ovom prostoru — djelovalo nekoliko jezičnih procesa i fonetskih promjena koji su rezultirali uobličanjem ovog toponima u glasovnom liku *Kaliman*. Prvi proces koji se desio jeste leksikalizacija sintagme καλός λιμήν: od imeničke sintagme καλός λιμήν nastao je jedan i jedinstveni leksem καλόςλιμήν. (Moguće je da se leksikalizacija izvršila još u doba kad je grčki jezik bio dominantan na teritoriji Tivta. To, nažalost, nikad nećemo pouzdano saznati). Zatim su se — u okviru jedinstvenog leksema καλόςλιμήν — desile dvije fonetske promjene: a) gubljenje sloga λός, tj. drugog sloga pridjeva καλός, koji ispada zbog uproščavanja artikulacije; b) proces vokalske asimilacije: pod uticajem vokala **α** između konsonanata **κ** i **λ** vokal **ή** između sonanata **μ** i **ν** supstituiše se tim istim vokalom, tj. vokalom **α**. Tako dobijamo toponimsku formu *Kaliman*, čiji je smisao ‘lijepa luka, dobra luka, lijep (zaštićeni) zaliv’ itd.; taj toponimski lik zateći će Slaveni kad dođu na prostor današnjeg Tivta i Boke. Ovdje, međutim, nije kraj priče o porijeklu i smislu tivatskog toponima *Kalimanj*. Naime, ono što se laicima kad je u pitanju lingvistika može učiniti kao nebitna sitnica, za lingviste ima veliki značaj. Jedna takva „nebitna sitnica” u slučaju toponima *Kalimanj* jeste sonant **nj** na samom kraju ove lekseme. Laicima u oblasti lingvistike sonant **nj** umjesto sonanta **n** na kraju riječi vjerovatno ne znači mnogo i ne bi predstavljao problem kojim se treba pozabaviti. U pitanju su artikulaciono bliski glasovi — pomislili bi oni — i **n** je vremenom vjerovatno slučajno zamijenjeno sa **nj**. U lingvistici, međutim, (uglavnom) nema slučajnih promjena; svaka promjena nečim je uslovljena i motivisana. To je slučaj i sa transformacijom dočetnog (finalnog) — *n* u — *nj* u leksemi *Kalimanj*. Dočetno — *nj* u leksemi

Kalimanj nastalo je, naime, jotovanjem: u rezultatu stapanja sonanta **n** sa sonantom **j** u kvalitativno nov glas **nj**. Postavlja se pitanje: otkud se na kraju lekseme *Kaliman* pojavio sonant **j**? Taj sonant na kraju ovog našeg toponima vodi porijeklo od nekadašnjeg sufiksa *-jb*, *-ja*, *-je*, kojim su se u prošlosti b/cg/h/s jezika gradili posesivni pridjevi, kao što se danas grade, npr. sufiksima *-ov* i *-in*. Da sada zaključimo: naše današnje *Kalimanj* zapravo je posesivni pridjev tvoren dodavanjem posesivnopridjevskog sufiksa *-jb* na osnovu *Kaliman-*; *Kalimanj* je ono što bismo danas nominovali kao *Kalimanov*. A taj Kaliman, ili, preciznije rečeno, ti Kalimani — po posesivnom pridjevu od čijeg je naziva ovaj dio Tivta dobio ime — nije niko drugi nego onaj kotorski plemić Marin sa početka ovog rada, tj. njegova porodica. Otkud sada ta tvrdnja ako smo kazali — i veoma precizno dokazali — da toponim u ovom slučaju prethodi antroponimu? Otuda što smo takođe utvrdili i to da je toponim *Kaliman* bio — kroz odnos posjedovanja — suštinska socijalna odrednica kotorskog plemića Marina i njegove porodice: do te mjere da Kaliman(i) možemo, u savremenom smislu tog pojma, smatrati njihovim prezimenom. *Kaliman* — u percepciji tadašnjih ljudi — dio je današnjeg Tivta koji pripada porodici što je, opet, svoju suštinsku porodičnu odrednicu — prezime u današnjem shvatanju tog pojma — dobila na temelju posjedovanja Kaliman(j)a. Najprije je, dakle, postojao toponim *Kaliman*, zatim kotorska plemićka porodica koja je postala vlasnik zemljišta na lokalitetu koji je u antičko doba nominiran kao *Kaliman*, i na kraju taj toponimski lik postao je dijelom porodičnog određenja pomenutog Marina i njegovih predaka. Time je krug u cijelosti opisan i zatvoren.

Priča o porijeklu i smislu toponima *Kalimanj* otkriva, kroz istorijski put samo jedne riječi, veliko kulturno-istorijsko bogatstvo Tivta i Boke Kotorske. Najprije, saznajemo da su na teritoriji Tivta — i to u samom njegovom centru — u antičko doba Grci imali svoju luku, koja je gotovo sigurno, s obzirom na modus vivendi antičkih Grka, bila trgovačko središte, baza za trgovinu sa tadašnjim domorodačkim stanovništvom Tivta — tzv. emporion. Mnogo stoljećâ kasnije naziv za tu luku postaje dio porodičnog određenja jedne kotorske plemićke porodice. Konačno, dolazi i slavenski doprinos u vidu posesivnopridjevskog sufiksa *-jb*, *-ja*, *-je*, koji dolazi na osnovu *Kaliman-*: objasnili smo u kojoj funkciji.

Fantastični koloplet i historijska simbioza različitih kultura, naroda i rasa u zrcalu samo jedne lekseme.

Drugi tivatski mikrotoponim čijim ćemo se porijeklom i smislom pozabaviti u ovom radu je naziv tivatske glavne gradske rive. Jednu hipotezu o porijeklu mikrotoponima *Pine* iznijela je — u svojoj, u ovom radu već pomenutoj, knjizi *Ime — znak života* — ugledna bokeljska romanistica prof. Gracijela Čulić. Evo što ona, u navedenoj njenoj knjizi, kaže o toponimu ***Pine***: „Mikrotoponim *Pinus* (*Pine*) notari pominju 1327. godine (...) *que est in Pino sub vinea* (...) (MCI, str. 158., no 440 — koji je u Pinu ispod vinograda...). Toponim je romanske provenijencije od latin. *Pinus*, bor, pinija. Naziv je još jedan od mnogih primjera fitonimije u toponomastici. Različitost biljnog pokrivača, prisustvo mnogih biljaka, drveća, korova, bili su česta supstanca sadržaja toponimskih likova. Budući da se i izgled tla mijenjao posebno u odnosu na vegetaciju, referenti su često ostajali bez prave relacije sa imenom. Slučaj *Pina to*, srećom, nije”. (Čulić 2009: 72). Kao i kad smo ranije u radu govorili o njenom objašnjenju porijekla i smisla toponima *Kalimanj*, i kod eksplikacije porijekla i smisla toponima *Pine* prof. Čulić na dobrom je tragu. Ali — baš kao i kod mikrotoponima *Kalimanj* — i ovdje su njenoj eksplikaciji nužne neke dopune i dodatna pojašnjenja. U naučnom smislu veoma su značajna dva podatka koja nam prezentuje prof. Čulić: a) relativno velika starost toponima *Pine*, koji je, kako vidimo, potvrđen već u prvoj polovini XIV stoljeća; b) ablativni lik ovog toponima formalno oličen u predložno-padežnoj konstrukciji *in Pino*. Ablativ *Pino* upućuje nas na činjenicu da nominativ te imenice glasi *Pinus*, *-i m*. Ovaj lik nominativa — tj. spoznaja da toponim *Pine* pripada drugoj deklinaciji imenicâ u latinskom jeziku — može, naizgled, stvoriti bitan morfološki problem pri objašnjenju fonetskog lika *Pine*. Jer, naziv tivatske glavne gradske rive — na temelju toga što su na njenom današnjem prostoru postojali mediteranski borovi, i to svakako značajan broj tih borova — u smisaonom pogledu nesumnjivo moramo izvoditi iz nominativa množine imenice *Pinus*, — *i m*. Nominativ množine leksema *pinus* ne glasi, međutim *pine*, nego *pini*; u skladu s tim, očekivali bismo da i naziv tivatske gradske rive bude **Pini*, a ne *Pine*. Ovaj morfološki problem, međutim, samo je naizgled težak i nerješiv. Naime, nastavak *-e* umjesto nastavka *-i* u nominativ množine **ušao je vremenom u taj padež iz akuzativa množine našeg jezika**, u kojem taj

nastavak, dakle *-e*, nalazimo u akuzativu množine najproduktivnijih osnova i muškog, i ženskog roda: dakle, i kod *-o-* osnova muškog roda (npr. akuz. mn. *dječake*), i kod *-a-* osnova ženskog roda (npr. akuz. mn. *žene*). Da smo na pravom putu kad nastavak *-e* u nominativu množine toponima *Pine* tumačimo na predstavljeni način, potvrđuje nam i jedan jezični proces kojem svjedočimo danas: naime, u mnogim riječima stranog porijekla u savremenom b/cg/h/s jeziku nalazimo dvojaki oblik nominativa množine: *špagetelšpageti*, *skalinelskalini*, *cigare/cigari* itd. Sličan proces svakako je bio na djelu i kod morfološkog uobličavanja nominativa množine *Pine*, koje je svoje *-e* u nastavku dobilo, dakle, analogijom prema nastavku akuzativa množine *-o-* i/ili *-a-* osnova.

Rasvjetljavanje i rješavanje porijekla i smisla (mikro)toponimâ bitno je, naravno, i per se: u okviru same lingvističke nauke, u pravcu bogaćenja jezikoslovnih spoznaja. Međutim, rasvjetljavanje i rješavanje porijekla i smisla (mikro)toponima ima i mnogo veći značaj, koji prevazilazi okvire samo lingvistike. Taj značaj, i zadatak, ogleda se — kroz raskrivanje porijekla i smisla nekog (mikro)toponima — u rastu društveno-kulturnoistorijskih spoznaja vezanih za mjesto čiji se naziv etimološki proučava. Istraživanje etimologije tivatskih mikrotoponimâ *Kalimanj* i *Pine* reprezentativan je primjer za upravo navedenu tvrdnju.

LITERATURA

- [1] Beekes, Robert, Van Beek, Lucien. 2010. *Etymological Dictionary of Greek, vol. 1.* Leiden • Boston: Brill
- [2] Čulić, Gracijela. 2009. *Ime — znak života.* Kotor: Pomorski muzej Crne Gore
- [3] Mayer, Antun. 1951. *Kotorski spomenici, vol. I.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
- [4] Mayer, Antun. 1981. *Kotorski spomenici, vol. II.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Miomir ABOVIĆ

THE ORIGIN AND MEANING OF THE TIVAT
MICROTOPONOMS KALIMANJ AND PINE

Summary

In this paper, we studied the etymology of the Tivat microtoponyms *Kalimanj* and *Pine*. In the research, we combined the principles of etymological analysis with the provision of data from historical-archival materials. We came to the conclusion that the toponym *Kalimanj* is actually a possessive adjective derived — by adding the possessive adjective suffix -jъ, -ja, -je — based on the toponym *Kaliman*, which was created by lexicalization from the phrase from the ancient Greek language καλός λιμὴν ‘nice port’. The possessive adjective *Kalimanj* — literally Kalimanov, Kalimanijev — refers to the Kotor noble family Calimanni, which received the designation Calimanni precisely because they had large estates in the area of nowadays’ *Kalimanj*. On the other hand, the microtoponym *Pine* derives from the Latin *pinus* ‘pine, pine tree’; in the area where the central Tivat waterfront is today, there used to be Mediterranean pines.

Key words: etymology, toponymy, suffix, sense, Boka Kotorska, Ancient Greek, Slavic

